

A szülői nevelési stílusok és hatásuk a gyermekekre

Hegedűs-Kecskeméti Fanni

kecskemeti.fanni@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

Tanulmányomban a szülői nevelési stílusok elméleti megközelítésének, főbb tipológiáinak és vizsgálóeljárásainak bemutatására kerül sor, mely a pszichológia (főképp a fejlődéslelektan) egyik központi témája. Számos tanulmány bizonyítja, hogy a szülő és gyermeke közti kapcsolat, a szülői nevelés jellemzői hatással vannak a gyermek személyiségfejlődésére. A teljesség igénye nélkül oly fontos pszichológiai jellemzőket befolyásolnak, mint a gyermek énképe, önértékelése, szociális kompetenciája, szorongásszintje, megküzdési képessége, jövőorientációja, iskolai teljesítménye. E hatások nem csupán gyermekkorban, hanem serdülőkorban, sőt fiatal felnőttek (főiskolások) esetében is kimutathatóak.

Kulcsszavak: család, szülői bánásmód, szülői nevelési stílus, attitűdskálák, pszichológiai jellemzők

*„Ha egy kis bimbó mindent megkap, ami a növekedéséhez szükséges, virággá fejlődik. Elegendő szeretet, támogatás, táplálék és oktatás mellett a mi gyerekeink is virágozni fognak.”
(Maggie Doyne)*

A család szerepe

A gyermek fejlődésének, szocializációjának legmeghatározóbb közege a család. Életének legfontosabb kiscsoportja, melyben személyisége formálódik, és kialakul az önmagához, világhoz való viszonya. A család egy igen összetett rendszer, melynek működését tagjainak egymásra gyakorolt hatása jellemez. Bronfenbrenner (1986) ökológiai-modelljében a család holisztikus voltát, valamint az interdependenciát és a homeosztázist mint a kisközösség legfontosabb alapelveit hangsúlyozza. Elmélete szerint a család több, mint a részeinek összessége, minden egyes családtag befolyásoló erővel bír a többiek egymással való kapcsolatára is. Kiemeli továbbá a családi rituálék, hagyományok fontosságát a stabil családtörténet megteremtésében és megtartásában, melyek képesek megjósolni a család kapcsolatrendszerének alakulását (Sallay és Münnich, 1999). Legfontosabb alrendszerei a házastársi, a szülő-gyermek és a testvéri rendszer, melyek tehát egymásra is hatással vannak (N. Kollár és Szabó, 2004; Sallay és Münnich, 1999).

A családi hatóerők működését teljes komplexitásában érdemes szemügyre venni. A szülők már azáltal befolyással bírnak gyermekük személyiségfejlődésére, ahogyan szűrik a külső környezeti hatásokat, azaz miről és hogyan beszélgetnek gyermekükkel, milyen média tartalmakat engedélyeznek számukra, mely óvodába, iskolába járatják őket, stb. A család működése, a személyes kapcsolatok minősége, a kisközösség interakciós mintája, szabályrendszere, a tágabb családi kapcsolatok, továbbá a családot érő egyéb külső befolyásoló erők mind hatással vannak a gyermek kialakuló önazonosságára. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a gyermek mindennek nem csupán passzív befogadója, hanem temperamentuma, személyisége révén maga is visszahat a szülői nevelésre, családi folyamatokra. Sőt, eltérő fejlődési utat járhatnak be még az egyazon családban nevelkedő gyermekek is. *Ranschburg* (1972) mutatott rá a nemi különbségek szerepére a családban (a szülők például lányuk agresszív, rivalizáló viselkedését jobban elutasítják, mint a fiú gyermekükét), illetve *Sutton-Smith* és *Rosenberg* (1966) elsők között hívták fel a figyelmet a születési sorrend hatására (pl. az elsőszülött gyermekek erőszakosabbak és követelőzőbbek, mint testvéreik) (*Sallay és Münnich*, 1999). A gyermekek lelki problémáinak, viselkedészavarainak hátterében azonban legtöbbször a szülő-gyerekek kapcsolat zavara fedezhető fel. A pszichológusok így a fejlődést befolyásoló hatások közül leginkább a szülők szerepével, elsősorban a nevelésükkel, jutalmazó-büntető eljárásaikkal, modelláló szerepükkel és az általuk gyakorolt kontroll mértékével foglalkoznak (*N. Kollár és Szabó*, 2004; *Sallay és Münnich*, 1999).

A szülői nevelés

A szülők jelentősen különböznek egymástól abból a szempontból, hogy hogyan nevelik gyermekeiket. Nevelői beállítódásuk eltérhet abban, hogy miért és mivel jutalmaznak, büntetnek, milyen mértékben figyelnek gyermekük igényeire, szükségleteire, a családi hierarchiában hova helyezik utódjukat. Mindezt az adott kultúrára jellemző értékítélet, a gyermekjogokról való elképzelések, tekintélyviszonyokról való nézetek nagymértékben befolyásolják. Erősen hatnak rájuk továbbá a különböző társadalmi hatások is (pl. a szülők foglalkozása, lásd: *N. Kollár és Szabó*, 2004), a család társadalomban betöltött pozíciója, a család szociális kapcsolatrendszere (pl. barátok, iskolatársak, szomszédok, más kiscsoportok), illetve nem utolsósorban a szülők pszichés jellemzői (pl. magabiztosság, boldogságérzet) és életkörülményeik (pl. a nehézségekkel küzdő szülő türelmetlenebb lehet gyermekével) (*N. Kollár és Szabó*, 2004).

Mindezen hatások érvényesülése közepette azonban meghatározható, hogy a gyermek optimális fejlődéséhez mely tényezők szükségeltetnek, elsősorban a korai évekre koncentrálna. *N. Kollár Katalin* és *Szabó Éva* (2004) szerint ezek a gyermeknek nyújtott fizikai és érzelmi közelség, azaz a szülői szeretet kifejezése a gyermek fizikai érintésével, ölből tartásával, ráhangolódva gyermekére, a megfelelő módon reagál az igényeire.

Fontos leszögezni azonban, hogy ha a szükségleteket késleltetve elégítik ki, akkor a gyermek ebből fakadó frusztrációja segíti őt saját maga és a külvilág különválásának megtanulásában, és arra készíti, hogy maga is erőfeszítéseket tegyen, azaz fejlődésére mindez jótékonyan hat. A szülők *N. Kollár és Szabó (2004)* által utolsóként említett feladata továbbá a gyermekük önállóságának optimális támogatása, mely személyiségének autonómiára való képességét alapozza meg.

A korai években tehát a környezeti hatásoknak, különös tekintettel az anya-gyerek kapcsolatra, kiemelt szerepe van. Ebből adódóan viszont nem kell az élet első éveit determinisztikusnak címkézni, és egyedül a szülők felelősségét hangsúlyozni. *„Mindig szem előtt kell azonban tartani, hogy a korai évek csak az alapokat nyújtják, a gyerek fejlődése számos egyéb hatás függvénye. Másrészt újfent fontos kiemelni, hogy az anya-gyerek kapcsolat interakciók sorozatában alakul, tehát a gyerek nem passzív elszenvédője, hanem aktív résztvevője a folyamatnak”* (*N. Kollár és Szabó, 2004. 61. o.*). Donald Winnicott mindennek orvoslására meghatározta a „gondoskodó környezet” fogalmát, mely alapján a gyermek optimális fejlődéséhez az szükségeltetik, hogy a gondoskodás éppen optimális mértékű legyen (se túl kevés, se túl sok), környezete ne hanyagolja el, de ne is kontrollálja túlzottan a gyermeket. Winnicott továbbá a tökéletes szülő mítoszának felszámolására meghatározta az „elég jó szülő” fogalmát, mely azt jelenti, hogy a szülőnek nem tökéletesnek kell lennie, hanem arra kell törekednie, hogy gyermekét jól nevelje, feltétel nélkül elfogadja és szeresse (*N. Kollár és Szabó, 2004*).

A szülői nevelési stílus elméleti megközelítése

Számos kutatás (pl. *Lantos, 2015; Oroszné, 2002; Sallay, 2003; Margitics és Pauwlik, 2006*) bizonyítja, hogy a szülő gyermekével való kapcsolata a személyiségfejlődés több területére is hatást gyakorol. Így a fejlődéslélektan és a gyermekekkel foglalkozó szakemberek központi témájává vált a szülői bánásmód meghatározása, a szülői nevelési stílus fogalmának megalkotása, a stílusok tipizálása, vizsgálati módszerek kidolgozása és a gyermekre gyakorolt hatások pontosabb meghatározása. A nevelési stílus definiálása során három fontos tényező merül fel, úgymint a gondozó és gyermeke közötti érzelmi kötelék, a szülő nevelési eljárásai (melyeket ténylegesen alkalmaz), illetve a neveléssel kapcsolatos nézetei, elvei (*Oroszné, 2002*).

A pszichodinamikus megközelítések a szülő és gyermeke közti érzelmi viszonyulást, kapcsolatot helyezték a középpontba, és azt kutatták, hogy ez miként hat a gyermek pszichoszexuális fejlődésére. Úgy gondolták, hogy a szülői nevelési stílust a nevelési nézetek határozzák meg, míg a tanuláselméleti szemlélet esetében a szülői viselkedésre, azaz a konkrétan alkalmazott nevelési tevékenységekre helyezték a hangsúlyt (*Oroszné, 2002*).

Másik megközelítésnek tekinthető a korai elméletalkotók által megnevezett nevelési dimenziók. *Schaefer (1965)* négy nevelési stílust határozott meg a szülők által

alkalmazott kontroll és az érzelmi kapcsolat típusa alapján (Ranschburg, 1979). Az ún. meleg-engedékeny nevelési stílus esetében a szülő szeretetteljes kapcsolatot ápol gyermekével, és elfogadja őt. Igényeit, szükségleteit figyelembe veszi, és nem félti túlzott mértékben. Úgy engedékeny, hogy bizonyos szabályok, határok betartását elvárja, ám ezen tilalmak nem túl merevek. Schaefer szerint e nevelési attitűd a legoptimálisabb a gyermek fejlődéséhez, akire így jellemző lesz a pozitív hozzáállás, kedvesség, barátságosság, kellő rugalmasság és aktivitás. „A meleg-korlátozó attitűd a túlzottan szerető és a viselkedést nagymértékben szabályozó szülői nevelést jelenti, amely még a kamasz önállóságát is megakadályozza, a tetteit irányítani akarja” (Oroszné, 2002. 108. o.). A gyermek azonban e szülői viselkedésmóddal kapcsolatosan érzett nemtetszését nyíltan nem mutathatja ki, hiszen az agressziót ellenzi a gondozó. Így e feszültség a gyermek pszichéjére, befelé irányul, ami szorongást kelthet benne. E nevelési attitűd eredményeként a gyermek túlzottan szabálykövetővé és kevésbé kreatívvá válhat, mint az engedékeny családban nevelkedők. A hideg-engedékeny, elhanyagoló nevelés esetén a szülő általában elutasítja gyermekét, nem törődik vele, esetleg nyílt ellenszenvet is kifejez irányába. Ha figyel is gyermekére, azt fizikai büntetés kiszabása által teszi. A gyermekben ebben az esetben szintén agresszió keletkezhet, melyet nem tud a szülőn levezetni, így környezete irányába tereli. E nevelési stílus antiszociális magatartást és akár a gyermek kriminalitás felé fordulását is eredményezheti. Végül negyedikként Schaefer a hideg-korlátozó, azaz tekintélyelvű nevelést említi, melyet szintén jellemez a gyermekkel szembeni negatív érzés, elutasítás, mely csupán rejtett módon, általában túlzott korlátozásban mutatkozik meg a szülő részéről. E nevelési stílus hatására szintén keletkezhet agresszió a gyermekben, melyet nem mutathat ki a szülő irányába. Ehhez gyakran büntudat is társul amiatt, mert a szülő a gyermekéért hozott áldozatokat, a róla való gondoskodást igen sokszor kifejezésre juttatja. Ebben az ellentmondásos légkörben a gyermek rossznak, hálátlannak érezheti magát, ami neurotikus konfliktusok kialakulásához vezethet. Súlyos esetekben mindez eredményezhet önmaga ellen fordított erőszakos cselekedeteket, öngyilkosságot is (Ranschburg, 1975, 1979; Oroszné, 2002).

„A konfigurációs megközelítés a nevelési stílust olyan mintának tekinti, amely összetett, több konkrét tevékenységet foglal magába, amelyek külön-külön is hatással vannak a gyermekre, de egy-egy konkrét viselkedés kevésbé fontos a gyermek fejlődése szempontjából, hanem a teljes szülői nevelés mintázata a döntő” (Oroszné, 2002. 108. o.). A hiedelmek rendszerének is nevezik, mert a nevelési stílus fontos részének tartja a szülő gyermekével kapcsolatos hiedelemrendszerét, érzelmeit, nézeteit (Oroszné, 2002). Diana Baumrind (1971) a korai nézetekkel szemben tipológiáját szülői interjúk, óvodáskorú gyermekek viselkedésmegfigyelése, a szülő és gyermek kapcsolatának figyelemmel kísérése, azaz empirikus tapasztalatok által határozta meg (Oroszné, 2002). Szerinte a stílusokat leginkább a szülői kontroll alapján lehet elkülöníteni, mellyel a gondozó a gyermek szocializációját kívánja elősegíteni. Három nevelési attitűdöt különböztetett meg, melyek más területen is eltérést mutatnak, úgymint a kommunikációs stílus, a gyermekkel való törődés és a vele szemben meghatározott követelmények érettsége

(Oroszné, 2002). Az autoritáriánus, azaz tekintélyelvű szülő feltétlen engedelmisséget kíván gyermekétől, és nagyon szigorú vele. Kommunikációjára a parancsok megfogalmazása jellemző, és büntetések alkalmazása, amennyiben gyermeke megszegi a szabályokat. Az ilyen szülő kevésbé figyelmes és érzékeny, inkább távolságtartó, így a gyermeke szociális készségei elmaradást mutathatnak. Az ilyen nevelésben részesülők ugyanis gyakran félénkek, zárkózottak, tudásvágyuk alacsony, és jellemzően tekintélyszemélyekhez fordulnak segítségért. A permisszív, azaz engedékeny szülő az előbbi stílussal ellentétben kevésbé állít szabályokat gyermeke elé, nem kontrollálja őt, nagymértékű szabadságot biztosít számára, és mondhatni túlzott módon is támogatja törekvéseit. Érzelmi szempontból e szülőcsoport változó. Vannak, akik mindezt meleg és elfogadó érzelmi légkörben teszik, míg mások kevésbé törődnek gyermekükkel, hűvösek, távolságtartók. E nevelés hátránya, hogy az óvodáskorú gyermek éretlen marad olyan szempontból, hogy nem tudja impulzusait kontrollálni, környezetét befolyásolni. Az autoritativ, azaz megkívánó szülői stílusra a határozott kontroll jellemző, mely során igyekszik gyermekével megértetni a szabályok szükségességét, és nem hagyja figyelmen kívül a gyermek érveit sem. Elvárásai mindig az életkornak megfelelőek, egyértelműek és teljesíthetőek. Támogatja a gyermek törekvéseit, és kétirányú kommunikációt folytat vele, valamint az érzelmek kimutatása, melegség, törődés jellemzi. Az így nevelkedőkre jellemző a bátorság, önállóság és megfelelő mértékű önkontroll, szociális nyitottság. A gyermek személyiségfejlődése és szocializációja szempontjából e harmadik stílus a legideálisabb. Baumrind elméletét azon kritika érte, hogy kutatása során csupán a jól funkcionáló, normál amerikai középosztálybeli családokra jellemző nevelési stílusokat vizsgálta, és a szélsőségesebb, deviáns nevelésről nem ejt szót. Ennek ellenére azonban az általa felállított tipológia nem vesztett jelentőségéből, számos későbbi kutatás alapjául szolgált (Oroszné, 2002; Cole és Cole, 1997; Kecskeméti, 2017).

„Maccoby és Martin (1983) elmélete a nevelési stílus osztályozásához a kontroll, követelmények mellett egy másik dimenziót is bevezet, a szülői érzékenységet, amely hasonlóságot mutat a korábbi elméletekben alkalmazott, a szülő-gyermek kapcsolat érzelmi légkörét leíró (melegség, elfogadás) dimenzióhoz” (Oroszné, 2002. 109. o.). Az érzékenység alatt ők a gyermek jelzéseire való odafigyelést értik. Ennek mértéke alapján gyermekközpontúnak nevezték azt a stílust, mely során a szülő nagymértékben érzékeny, míg szülőközpontúnak, ha kevésbé. Eszerint az autoritativ, megkívánó szülőket nagyfokú érzékenység, egyértelmű, de némileg rugalmas követelményrendszer jellemzi. A permisszív, engedékeny stílusúak is általában elfogadók, érzékenyek a gyermekük igényeire, ám kevés kontrollt gyakorolnak fölötte. Míg az autoritáriánus, tekintélyelvű módon nevelők szülőközpontúak, akik magas követelményrendszert állítanak fel. Elkülönítettek továbbá egy elhanyagoló nevelési stílust is, melyre kismértékű érzékenység és alacsony követelmények felállítása jellemző. Ők szintén szülőcentrikusak, akik kevés érdeklődést mutatnak gyermekeik és azok problémái iránt, sőt akár elutasítóak is velük (Oroszné, 2002; Atkinson és Hilgard, 2005; Kecskeméti, 2017).

A szülői nevelési stílusok vizsgálati eljárásai

A szülői nevelés vizsgálatára többféle eljárás alkalmazható. Ilyen a szülő és gyermeke közötti kapcsolat megfigyelése, interjú készítése az érintettekkel, valamint attitűdskálák általi mérés, mely a legnagyobb népszerűségnek örvend a kutatók körében. Ennek legfőbb oka, hogy az összes módszer közül ez a legkevésbé időigényes és viszonylag könnyen számszerűsíthető adatokat szolgáltat, így igen sokféle változata létezik. „*Kezdetben ezek a kérdőívek a szülők vizsgálatára készültek, arra kérve őket, hogy ítéljék meg, a nevelési magatartást leíró állításokkal mennyire értenek egyet*” (Oroszné, 2002. 110. o.). Schaefer (1965) dolgozta ki a PARI (Parental Research Instrument) attitűdskálát, mely a fent említett módon kérdezi a szülőket gyermeknevelésükről. A PARI számos hazai vizsgálatban bizonyult hasznos eszköznek, ám validitását többen megkérdőjelezték annak okán, hogy valóban meghatározható-e a szülői nevelési stílus a szülő nyilatkozata alapján. Az 1980-as évektől a téma kutatói gyermekek számára hoztak létre kérdőíveket, melyek instrukciója alapján nekik kellett megítélniük a feltüntetett állításokat szüleikre vonatkozóan. Megkérdőjelezték ugyanis azt a korábbi elképzelést, miszerint a gyermekek ugyanúgy vélekednek a nevelésről, ahogyan szüleik nyilatkoznak róla. Így már az észlelt szülői nevelési stílus vált mérhetővé. Ilyen mérőeszköz a PARI gyermekek számára megalkotott változata is, a CRPB (Childrens Reports of Parental Behavior), mely a többi eszközt megelőzve, szintén Schaefer (1965) nevéhez köthető (Oroszné, 2002).

A következőkben olyan attitűdskálákat ismertetek, melyeket hazai kutatásokban is felhasználtak. Ilyen például a Posztos és Uzonyi (1989) által alkalmazott PPI (Parent Perception Inventory), melyet 5-13 éves gyermekek részére alkottak (óvodáskorúak esetén természetesen a kikérdezés módszerével felvéve). 18 viselkedés-típust tartalmaz a kérdőív, melyekhez egy-egy állítás tartozik. E viselkedések egy része negatív (pl. kiabálás, fenyegetés), másik része pozitív (pl. vigasztalás, megerősítés) szülői megnyilvánulások, melyek előfordulásának gyakoriságát kell a gyermekeknek megítélniük. Külön attitűdskála vonatkozik az anyára és az apára (Oroszné, 2002).

Érdemes megemlíteni Sallay és Münnich 1999-es, a családi háttér középiskolás diákok self-fejlődésére gyakorolt hatásának vizsgálatát, melyben több kérdőívet is alkalmaznak az észlelt szülői nevelési stílus vizsgálatára. A PAQ (Parental Authority Questionnaire) a Baumrind által tipizált megkívánó, tekintélyelvű és engedékeny nevelési stílusokat méri 30-30 állítás által (külön az anyai és apai nevelésre vonatkozóan), melyet a gyerekeknek Likert-skálán kell értékelniük (Buri, 1991). Az általuk használt másik eszköz a CRPR (Child Rearing Practices Report), mely a Block (1965) által megalkotott eljárásra alapozva került adaptálásra az európai populációra (Dekovic, Janssens és Gerris, 1991). Két fő aspektust, a szülői gondoskodást és korlátozást méri a gyermekek nézőpontjából. A harmadik eszközük a Harvey elméletét figyelembe vevő, Sallay (1996, 1999) által már korábban átdolgozott (mélyinterjú-módszerrel feltárt eredmények alapján tovább

alakított), a szülők nevelésére külön-külön rákérdező állítássorok (*Sallay és Münnich, 1999*).

Attitűd-kérdőív szintén a *Tóth és Gervai (1999)* által adaptált, klinikai populáció vizsgálatára is alkalmas H-PBI. A mérőeszköz a nevelést a szülői szeretet-elutasítás, illetve túlvédés-korlátozás faktorai mentén vizsgálja. A vizsgálati személyeknek (gyerekeknek) 25 állítást kell a Likert-skálán osztályozniuk az alapján, hogy mennyire tartják azokat igaznak szüleikre (külön az anyára, külön az apára) vonatkozóan (*Kecskeméti, 2017*).

„Az attitűdskálákon kívül azonban (...) a *Ranschburg és munkatársai (1984)* által kifejlesztett vizsgálati módszert ismertetem, amely kritikus nevelési helyzeteket tartalmaz, és arra kéri a 10-14 éves korú gyerekeket, ítéljék meg, szüleik mit tennének az adott helyzetben” (*Oroszné, 2002. 111. o.*). A választási lehetőségek által a Schaefer által megalkotott négy nevelési stílus kerül felmérésre (*Oroszné, 2002*).

E fent említett vizsgálatok célja, hogy minél pontosabb képet kapjunk arról, hogy a szülői nevelési stílusok milyen hatással vannak a gyermekek személyiségfejlődésére, pszichológiai jellemzőikre, viselkedésükre.

A szülői nevelési stílusok hatása a gyermek pszichológiai jellemzőire

A gyermek pszichológiai jellemzői és a szülői bánásmód összefüggéseit a teljesség igénye nélkül ismertetem, a szülői nevelés jelentőségének, szerteágazó hatásának hangsúlyozása céljából. A vizsgálati eredmények alapján elmondható, hogy a szülői érzékenység (azaz mennyire fogadja el gyermekét a szülő) a gyermek szociális kompetenciájára, pszichoszociális fejlődésére bír hatással (*Oroszné, 2002*). A támogató és elfogadó szülői attitűd szerepét hangsúlyozza *Zsolnai és Kasik (2007)* is a szociális kompetencia alakulásában (*Kecskeméti, 2016*). Továbbá „a követelmények, a kontroll főként az instrumentális készséget és a viselkedés-kontrollt (például az iskolai teljesítményt és deviáns viselkedések előfordulását) befolyásolja” (*Oroszné, 2002. 112. o.*). E hatások nemcsak kisebb gyerekek esetében, hanem serdülő korosztálynál is kimutathatók (*Oroszné, 2002*).

A Baumrind-féle tipológia alapján a megkívánó (autoritatív) nevelési stílusban nevelkedettek tehát ideális szociális készségekkel bírnak, felelősségteljesek, proszociálisak, önbizalmuk megfelelő, illetve iskolai teljesítményük jó és kiegyensúlyozott. Függetlenek, deviáns viselkedés kevésbé jellemző rájuk, nem hagyják magukat befolyásolni. A tekintélyelvű (autoritáriánus) szülői nevelési stílust tapasztaló gyerekek társas kapcsolataikban bizonytalanabbak, kevésbé kompetensek. Iskolai teljesítményük mérsékelten jó, önértékelésük általában alacsony. E csoportnál deviáns viselkedés (pl. drogproblémák) ritkán jelennek meg (*Oroszné, 2002*). Az engedékeny (permisszív) szülők gyermekei változatos képet mutatnak szociális kapcsolataik, alkalmazkodásuk és iskolai teljesítményük tekintetében. Képesek lehetnek a proszociális magatartásra, jó alkalmazkodásra és iskolai teljesítményük is megfelelő lehet. Önértékelésük általában

magasabb az előző csoportnál. A határozott kontroll hiánya miatt azonban ki vannak téve a droghasználat veszélyeinek. *Dornbusch és munkatársai* (1987) fiatal serdülők körében vizsgálták a szülői nevelési stílus hatását az iskolai teljesítményre, és eredményeik alapján a megkívánó szülői stílus pozitív hatást gyakorol, míg a tekintélyelvű és engedékeny nevelés kevésbé kedvezően hat az iskolai teljesítmény alakulására. Érdeemes azonban megemlíteni, hogy e vizsgálatban ázsiai nemzetiségű gyermekek is részt vettek, és esetükben úgy találták, hogy a tekintélyelvű nevelés nem okoz rosszabb iskolai eredményt. „Ezt a különbséget főként az eltérő kulturális közeggel, és az ebből adódó szülői nevelési stílus specifikus jellemzőivel magyarázzák” (*Oroszné*, 2002. 113. o.). A *MacCoby és Martin* által meghatározott elhanyagoló nevelési stílus hatása jelentősen megmutatkozik a szociális kompetencia deficitjében. Ezen gyerekek kevésbé proszociálisak, iskolai teljesítményük általában a leggyengébb az összes csoport közül, a tanulás nem foglalkoztatja őket. Ők vannak leginkább kitéve a droghasználat veszélyeinek (*Oroszné*, 2002).

Mead (1934) hangsúlyozta elsőként, hogy az ember a másokkal való kapcsolata, kölcsönös viszonya által képes önmagát megismerni (*Sallay és Münnich*, 1999). *Higgins* (1987, 1989) ezen kapcsolatok közül a szülői visszajelzéseket hangsúlyozza a self megalapozásában és meghatározásában, melyet tanulmányában *Tesser és Campbell* (1983) is említ, kiemelve ennek szerepét a megfelelő önértékelés kialakulásában (*Sallay és Münnich*, 1999). *Sallay és Münnich* 1999-es kutatásukban ennek kapcsán az észlelt nevelési attitűdök self-fejlődésre való hatását vizsgálták. Megállapították, hogy a self alakulására az anyai elfogadás, érzelmi melegség, közvetlen kapcsolat hat leginkább kedvezően. Tanulmányukat a következő gondolattal zárják: „Rendkívül fontos a pubertáskori krízisek elkerüléséhez már serdülőkor előtt egy stabil, reális önismereten alapuló énkép kialakítása, amihez megfelelő alapot csakis a szülők által adott visszajelzések képezhetnek” (*Sallay és Münnich*, 1999. 172. o.).

Last és munkatársai (1991) valamint *Perrin* (1997) szerint a szülői bánásmód három fontos dimenzió mentén befolyásoló erővel bír a gyermek szorongás-szintje tekintetében is. Ezek a szülői modellnyújtás, a kontroll (túlvédés) és a hideg, elutasító szülői hozzáállás (*Lantos*, 2016). Azon szülői bánásmódok, amelyek a gyermek feletti erős kontrollal járnak (tekintélyelvű szülői nevelés, túlóvás), akadályozzák a gyermeket saját tapasztalatok gyűjtésében. A túlóvás eredményeként a gyermek a környezetet veszélyesnek, kiszámíthatatlannak érzékeli, önmagát inkompetensnek tartja, mindez új helyzetekkel kapcsolatos határozatlanságot, bizonytalanságot válthat ki benne. Továbbá szintén növelheti a gyermek szorongását, ha az elhanyagoló szülő túl korán, túl nagy szabadságot enged neki (*Lantos*, 2016). *Gerlsma, Emmelkamp és Arrindell* (1990) vizsgálatuk során kapcsolatot fedeztek fel a szociális fóbiák és az erős szülői kontroll és alacsony odafordulást mutató nevelés között (*Lantos*, 2016). *Aka és Gencoz* 2014-ben szintén kimutatta az anyai elutasítás és a gyermeki szorongás összefüggését, míg a *Bee Hui Yap és munkatársai* (2014) által végzett metaanalízis eredményeként megállapítható a szülői érzelmi melegség protektív szerepe a szorongás esetében (*Lantos*, 2016).

Révész (2013) a nevelői hatások vizsgálata kapcsán szintén megállapítja, hogy a rossz szülői bánásmód a gyermek szociális (beilleszkedési) képességében képes kárt okozni. Sőt, a bántalmazást elszenvedő gyermekek gyakran agresszívek társaikkal szemben (Kecskeméti, 2016). Olweus (1980, 1993) megállapította, hogy az erőszakos fiúk családjainak jellemzője az érzelmi melegség hiánya és a fizikai bántalmazás előfordulása (Kecskeméti, 2016). Raja, McGee és Stanton (1992) serdülők szociális kapcsolatait (szülői és baráti kötelékeket) és pszichológiai egészségét, boldogságérzését vizsgálták. Eredményeik alapján azon serdülők, akik szüleikkel való kapcsolatukat érzelmileg szegényesebbnek minősítették, alacsonyabb értékeket értek el a szubjektív jóllétet mérő teszten is. *„Kimutatták továbbá, hogy a szülőkapcsolat, olyannyira kiemelkedő jelentőséggel bír számukra, hogy annak nem megfelelő voltát a kortársakkal szemben észlelt pozitív kapcsolat sem képes kompenzálni, vagy annak hiányát pótolni”* (Kecskeméti, 2017. 7. o.). Csorba és Huszár (1991) fokozott neuroticizmussal jellemezhető serdülőkről azon hipotézissel élt, hogy – az egészséges kontrollcsoporttal szemben – a szüleikkel való viszonyuk rosszabb, nevelési hibák átélését szenvedték el, és gyermekkorukat negatívabbnak minősítik. Feltételezésük beigazolódott, a mentálisan veszélyeztetett fiatalok globálisan kedvezőtlenebb képet mutattak a szüleikkel való kapcsolatukról (Kecskeméti, 2017). Obál és munkatársai (2021) az autoritativ (reflektáló) nevelési stílus és serdülő lányok pszichológiai és egészségjellemzőinek kapcsolatát vizsgálták. *„A korrelációelemzés szerint a szülők reflektáló nevelési stílusa pozitív kapcsolatot mutat az optimizmussal, a proaktív copinggal, az önértékeléssel, a testbecsüléssel és az élettel való elégedettséggel”* (Obál, Hamvai, Merve és Pikó, 2021. 3. o.). Továbbá az anya autoritativ stílusa jótékony hatást fejt ki a serdülők egészségi állapotának megítélésére, és védelmet biztosít a média negatív befolyása ellen. Ezen adatok is bizonyítják, hogy a szülői nevelésnek serdülőkorban is jelentős szerepe van, főként az autoritativ nevelési stílusnak a fiatalok (lelki és testi) jóllétének formálódásában (Obál, Hamvai, Merve és Pikó, 2021).

Weiss és Schwarz (1996) arra volt kíváncsi, hogy az észlelt szülői nevelési stílus hatása idősebb korosztály (főiskolások) esetében is megállapítható-e. Eredményeik alapján a tekintélyelvű nevelést észlelő hallgatók tanulmányi teljesítménye gyengébb, mint az autoritativ családban nevelkedő társaiké. Kimutatták továbbá, hogy az engedékeny nevelésről nyilatkozó fiatalok nagyobb mértékben viselkednek deviáns módon (pl. több alkoholt fogyasztanak), mint a más nevelési stílusról beszámolók. *„Az elhanyagoló nevelési attitűd hatása pedig úgy jelentkezik, hogy a fiatalok ebben a korban is szignifikánsan eltérnek a többiektől, a legkevésbé konformak, rosszul alkalmazkodnak, önteltek, kevésbé kreatívak. A tapasztaltak alapján azt a következtetést vonták le, hogy ennél a korosztálynál, a késő serdülőkorban a támogató szülői megnyilvánulások azok, amelyek a leginkább kedvező hatásúak”* (Oroszné, 2002. 113. o.). Margitics és Pauwlik (2006) középiskolások és főiskolások körében vizsgálta az észlelt szülői nevelői hatások és a fiatalok stresszel való megküzdési stratégiáinak kapcsolatát. A családi jellemzőkkel, nevelői hatásokkal az érzelmközpontú megküzdés jelzett szorosabb kapcsolatot. *„A fiúkat a konfliktusokkal terhelt családi légkör, a lányokat a szülői inkonzisztens és manipulatív*

nevelői attitűd hajlamosítja elsősorban az érzelempontú megküzdés alkalmazására” (Margitics és Pauwlik, 2006. 59. o.). Sallay (2003) szintén e korosztály (a kutatásában résztvevő fiatalok átlagéletkora 20,4 év volt) körében vizsgálta az észlelt szülői nevelés hatását a fiatalok jövőorientációjára. Megállapította, hogy a harmonikus családi légkör, a megfelelő mértékű és konzisztens támogató hozzáállás elősegíti a jövővel kapcsolatos (megfelelő idői kiterjedésű) reményeket. A jövőorientációra az anyai túlzott támogatás, ragaszkodás és a túlzott szabálykövetésre nevelés fejt ki kedvezőtlen hatást.

Összegzés

A szülői bánásmód témája a pszichológia egyik központi tárgya. A nevelés dimenziói közül a szülői nevelési stílus áll tanulmányom középpontjában. Meghatározására, tipizálására számos elmélet és vizsgálati eljárás született, melyek célja, hogy minél pontosabb képet kapjunk arról, hogy a szülői nevelési stílusok milyen hatással vannak a gyermekek személyiségfejlődésére, pszichológiai jellemzőikre, viselkedésükre. Az 1980-as évektől e vizsgálatok a szülők szemszöge helyett a gyermekek percepcióján keresztül kutatják a témát. Az ilyen típusú mérések megfelelő alapot nyújtanak következtetések levonására, ám nem szabad figyelmen kívül hagynunk az észlelés, „*így a percepció emlékezeti, kognitív folyamatok 'hibái', érzelmi-motivációs, személyiségbeli torzító tényezők miatt kialakuló torzulásainak*” befolyásoló erejét sem a gyermekek beszámolóiban (Margitics és Pauwlik, 2006. 58. o.). Viszont számos tanulmány, metaanalízis bizonyítja, hogy a szülői bánásmód és nevelési stílus nagy szerepet játszik a gyermek énképének, önértékelésének, szubjektív boldogságérzetének kialakulásában. Fontos befolyással bír továbbá arra, hogy a gyermek szociális kompetenciája, jövőorientációja, megküzdési képessége milyen jellemzőkkel bír. A szülői nevelés hatása, a teljesség igénye nélkül megemlítve, az iskolai teljesítményre, az egészségjellemzőkre és magatartásra, valamint a deviáns viselkedésre való hajlandóságra is tetten érhető. Mindez nem csupán gyermekek, hanem serdülők és fiatal felnőttek esetében is érvényes, habár a szülői bánásmód a gyermek fejlődése során eltérő mértékben fejt ki hatását. Természetesen számos tényező befolyásolja, hogy a szülők hogyan nevelik gyermeküket (pl. a családra jellemző belső dinamika, családon belüli kapcsolatok, a családot érő külső hatások, társadalmi és kulturális jellemzők, a szülők egyéni személyiségjellemzői, stb.), ez eltérő lehet a különböző helyzetekben, illetve különbözhet az anya és az apa nevelési stílus is. Továbbá a gyermek sem csupán passzív befogadója az őt érő impulzusoknak, hanem maga is visszahat, és ezáltal alakítja szülei nevelését. E hatások figyelembevétele mellett azonban érdemes hangsúlyozni a családi szocializáció, a szülő-gyerek kapcsolat jelentős szerepét, a szülők minél helyesebb és tudatosabb nevelésének („*elég jó szülő*” létének) elősegítése céljából, mely a gyermek számos fontos pszichológiai jellemzőjét, ezáltal személyiségét meghatározza.

Irodalom

- Atkinson, Richard C. és Hilgard, Ernest (2005): *Pszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Cole, Michael és Cole, Sheila R. (1997): *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Buri, John R. (1991): Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, **57**. 1. sz. 110-119.
- Dekovic, Maja, Janssens, Jan M. és Gerris, Jan R. (1991): Factor structure and construct validity of the Block Child Rearing Practices Report (CRPR). *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, **3**. 2. sz. 182-187.
- Dornbusch, Sanford M., Ritter, Philip L., Leiderman, P. Herbert, Roberts Donald F. és Fraleigh, Michael J. (1987): The Relation of Parenting Style to Adolescent School Performance. *Child Development*, **58**. 5. sz. 1244-1257.
- Kecskeméti Fanni (2016): *A szociális kompetencia és az észlelt szülői nevelés kapcsolata*. Műhelymunka. SZTE BTK Pszichológiai Intézet.
- Kecskeméti Fanni (2017): *A szubjektív jóllét és az önbecsülés kapcsolata az észlelt szülői neveléssel fiatal serdülők körében*. Szakdolgozat. SZTE BTK Pszichológiai Intézet.
- Lantos Katalin (2016): *A szülői bánásmód és a családi rituálék összefüggései, valamint hatásuk a serdülők és posztadoleszcensek szorongásra való hajlamára és megküzdési stratégiáira*. PhD-értekezés tézisei. Pécs.
- Margitics Ferenc és Pauwlik Zsuzsa (2006): Megküzdési stratégiák preferenciájának összefüggése az észlelt szülői nevelői- hatásokkal. *Magyar Pedagógia*, **106**. 1. sz. 43-62.
- N. Kollár Katalin és Szabó Éva (2004): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Obál Annabella, Hamvai Csaba, Merve Berk és Pikó Bettina (2021): A szülői nevelési stílus összefüggése pszichológiai és egészségjellemzőkkel serdülő lányok körében. *Iskolakultúra*, **31**. 3. sz. 3-18.
- Oroszné Perger Mónika (2002): A szülői nevelési stílus. Elméleti megközelítések és vizsgálati módszerek. *Iskolakultúra*, **12**. 4. sz. 107-114.
- Ranschburg Jenő (1975): A szülői magatartás és nevelői attitűdök hatása a gyermeki viselkedésre. In: Lénárd Ferenc (szerk.): *Ifjúság és Pszichológia. Pszichológiai Tanulmányok. XIV.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 33-50.
- Ranschburg Jenő (1979): *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sallay Hedvig és Münnich Ákos (1999): Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. *Magyar Pedagógia*, **99**. 2. sz. 157-174.
- Sallay Hedvig (2003): A szülői nevelés hatása serdülők jövő-orientációjának alakulására. *Magyar Pedagógia*, **103**. 3. sz. 389-404.
- Tóth Ildikó és Gervai Judit (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): A Parental Bonding Instrument (PBI) magyar változata. *Magyar Pszichológiai Szemle*, **54**. 4. sz. 551-566.
- Zsolnai Anikó és Kasik László (2007): Az érzelmek szerepe a szociális kompetencia működésében. *Új Pedagógiai Szemle*, **57**. 7-8. sz. 3-15.